

SZEMLE

GEBEI SÁNDOR

II. RÁKÓCZI GYÖRGY ERDÉLYI FEJEDELEM KÜLPOLITIKÁJA
(1648–1657)

Eger, Líceum Kiadó, 316 p.

Modern történetírásunk egyelőre adós II. Rákóczi György politikájának alapos feldolgozásával. Ezt a hiányosságot részben pótolja Gebei Sándor könyve, amely az erdélyi fejedelem külpolitikáját tárgyalja. A választott téma rendkívüli energiát és felkészültséget igényel, a szerző azonban teljességgel elegendő tud tenni ezeknek a követelményeknek. Egyaránt imponáló magabiztossággal kezeli a magyar, latin, német, orosz, ukrán vagy éppen lengyel nyelvű forrásokat, s jól ismeri a régi és az újabb szakirodalmat is. Talán a rendelkezésre álló óriási terjedelmű anyag, a bőség zavara miatt szenvedett csorbát az ovasmányosság. A sok idézet, idegen nyelvű kifejezés és zárójeles rész némileg megnehezíti a gondolatmenet követését. Ellenben nagy segítséget nyújt az eligazodásban, s didaktikai szempontból kívánatos is az ötödik fejezet után következő szómagyarázat, a kétféle névmutató, valamint a négy térképvázlat.

II. Rákóczi György külpolitikai elképzeléseit csak a nemzeti szempontokon felülemelkedve szabad és lehet megközelíteni. Gebei Sándor ebből az okból kifolyólag törekszik arra, hogy az Erdélyi Fejedelemség kelet-közép-európai helyét és szerepét a nemzetközi erővonalak szerinti koordináta-rendszerben rajzolja meg. Nagy teret szentel az erdélyi-kozák együttműködés bemutatásának, diplomáciai viszonyok elemzésének. Arra a következtetésre jut, hogy ennek a történetírásunkból eddig hiányzó viszonyrendszernek a feltárása közelebb visz II. Rákóczi György politizálásának megértéséhez. Az erdélyi-kozák kapcsolatokat azonban csak a meglehetősen bonyolult ukrajnai viszonyok részletes bemutatásával párhuzamosan lehet hittel érdemlően ismertetni. Mivel a szerző ezt a módszert követi, az olvasónak néha az az érzése támad, hogy a kötet főszereplője voltaképpen a Zaporozsjei Had, illetve vezetője, Bogdan Hmelnyickij. A hetman személyiségéről és politikájáról festett kép egyébiránt olyan jól sikerült, hogy javasoljuk Gebei Sándornak egy Hmelnyickij-monográfia megírását, mert az tudomásunk szerint magyar nyelven még nem készült.

Mint ismeretes, II. Rákóczi György külpolitikájának legfőbb célkitűzése a lengyel korona megszerzése volt. A kötet első fejezete rávilágít arra, hogy a fejedelem már uralkodása elején az apai örökség valóra váltásán, a lengyel trón Rákócziaknak való biztosításán munkálkodott. György és testvére, Zsigmond kockázatmentesen, kozák győzelem után szerették volna elfoglalni az áhitott trónt. A kiszemelt szövetségesnek, Hmelnyickijnek viszont csak a lengyelek elleni kétfrontos háború jelentette a kölcsönös, egyenlő felek közötti együttműködést.

A harmincéves háború (1618–1648) fogalma és története jól ismert a magyar történettudományban, sőt a történelemtanításban is. Nem mondható el ugyanez a kelet-európai harmincéves háborúról (1654–1686). Gebei Sándor munkájának egyik érdeme éppen az utóbbi fogalom használata és (remélhetőleg) terjesztése. Az eseménysorozat elején Lengyelország óriási veszteségeket szenvedett: 1654-ben Ukrajna elszakadt és Orországhoz csatlakozott. 1654-ben pedig X. Károly Gusztáv svéd király indított támadást, elfoglalva többek között Nagy-Lengyelországot. II. Rákóczi György számára éppen a Zaporozsjei Had és Svédország jöhetett szóba szövetségesként, de a helyzet a másik két fél oldaláról nézve is hasonló volt. Mivel a kozákok Moszkvába vetett bízalmát hamar megingott, nekik Rákóczi Erdélyre nyújthatta az egyetlen kedvező megoldást. Ugyanakkor X. Károly sem szerezhetett máshonnan katonai segítséget, mint Erdélyből. A szerző különösen az erdélyi-kozák koalíció létrejöttének szentel nagy figyelmet, azt külön fejezetben tárgyalja.

A kötet legnagyobb érdeklődésre számot tartó és – véleményünk szerint – legjobban sikerült része a fejedelem 1657. évi lengyelországi hadjáratával és annak közvetlen következményeivel foglalkozik. Gebei Sándor nem ítélik, csak ismerteti, magyarázza az eseményeket, ám azok tragikus, sőt tragikomikus jellege így is teljesen egyérelművé válik. Rákóczi ugyan Krakkóval, Breszttel és Varsóval rendelkezett, mégsem volt uralma a helyzetnek. Hadseregét a hiányos táplálkozás okozta járvány tizedelte és dezertálás gyengítette. A sorban utolsóként megszerzett Varsó kapitulációja nemhogy javította volna, ellenkezőleg, rontotta a lengyelekkel való megegyezés kilátásait, s a fejedelemnek a menekülésre és menekítésre kellett összpontosítania. Miután a kozák felmentő seregbe vetett utolsó reményét is elvesztette, tárgyalásokat kezdeményezett kozák területről az őt üldöző lengyel főurakkal, s Czarny Ostowban megalázó békét kötött.

Magára hagyott serege Trembowlánál a hadjárat egyetlen komoly csatájában vereséget szenvedett a tatároktól és fogságba esett.

Mivel a kötet fő témája II. Rákóczi György külpolitikája, érdemes felvillantanunk a szerzőnek ezzel, illetve magával a fejedelemmel, a külpolitika legfőbb alakítójával kapcsolatos értékelését. A bevezetésben még nagyon mértéktaóan fogalmaz az 1657. évi hadjárat vonatkozásában: a kudarc döntő eleme a rátermett politikus és hadvezér hiánya volt. Az egymást követő fejezetek egyrészt bizonyítják, másrészt markánsabbá teszik ezt a véleényt. Gebei Sándor szerint II. Rákóczi György a Zaporozsjei Had politikai törekvéseiről alig tudott valamit, 1656-ban nem ismerte a kozák probléma lényegét, járatlan és tájékozatlan volt mind az orosz–kozák, mind a nemzetközi viszonylatokban (a Konstantinápolyból küldött fenyegetéseket például ignorálta). Főszereplőnek képzelte és érezte magát az erdélyi–svéd–kozák koalícióban. Úgy vélte, cselekvési szabadságot kapott a lengyel királyság megszerzésére. Holott valójában Károly Gusztáv nem ellenezte Rákóczi királyságát, Hmelnyickij pedig mindössze engedelmességet parancsolt a fejedelemhez küldött seregének. II. Rákóczi György ezekre a félreértett és félreértelmezett premisszákra alapozta merész politikai kombinációit. A fentieket figyelembe véve teljességgel elfogadható a végső értékelés: mindez „fatális tévedéseken nyugvó külpolitizálás” volt. A magunk részéről még azt is megköszönnénk, hogy ezt a külpolitikát a totális dilettanizmus jellemezte.

A szerző röviden kitér az 1657 után történetekre is. Véleménye szerint a fejedelem a tatárok 1658-as erdélyi pusztítása idején erélytelen és tanácstalan volt. Egy másik adalékkal pedig arra utal, hogy II. Rákóczi György a túlzott hatalomvágytól sem volt mentes: nem tudott belenyugodni a fejedelemség elvesztésébe, és 1659-ben még azon az áron is kész volt a visszatérésre, hogy absolutus hatamát a diéta megnyirbálja. A monarcha egész tevékenységének értékelésekor pedig Gebei Sándor Kemény János szavait idézi: „fundamentum nélkül való vakmerőség”. Ugyanakkor ennek a tevékenységnek a következményeit az egri történész – híven az egész kötetben követett módszeréhez – higgadtan és túlzásoktól mentesen ítéli meg. Szerinte Erdély „bukása” 1660-ban – II. Rákóczi György halálának évében – nem következett be, a fejedelemség élete visszatért a normális kerékvágásba, s „a szolid konszolidáció évtizedei” következtek. Csatlakozva Várkonyi Ágnes kutatási eredményeihez, arra az álláspontra helyezkedik, hogy 1660 Erdély történetének egyik korszakhatáraként csak abban az értelemben jelölhető ki, hogy a fejedelemség ezután Habsburg- vagy törökellenes akcióra nem volt képes, ami viszont az erdélyi történeti kontinuitást nem kérdőjelezte meg.